

temu primerno ga tudi časti. Neobhodni pogoj je le trdno verno prepričanje, da tak in tak bog faktično eksistira. Na tej veri v boga in ne na njegovi faktični eksistenci temelji vse nabožno čuvstvovanje in vrednočenje. Zato je enostavnejše reči: Bog je, ker skoraj vsi narodi verujejo vanj. To pa je bilo že zdavnaj rečeno, ni pa nikogar, ki ne veruje, prepričalo.

Vebrov bistvogledni dokaz za praistinitost Boga

Dr. Alfred Šerko

„Že pravi pojem samega ničā zahteva določno priznanje Boga.“

Knjiga o Bogu. Str. 416.

„Že iz vsakdanjega življenja, še bolj pa iz znanstvenega udejstvovanja nam je kaj dobro znana razlika med tako zvanimi posameznimi in bolj ali manj splošnimi pojavi.“ „Tako govorimo n. pr. o tem in tem posameznem človeku, o tej posamezni gori, o tem konkretnem trikotniku, — govorimo pa tudi o človeku sploh, o gorovju ali gorah v obče, o trikotnikih v splošnem, ne da bi imeli pri tem kako konkretno osebo, goro, odnosno trikotnik v mislih. To prehajanje od posameznosti do splošnosti pa pomenja tudi „neko izrazito stopnjevanje, ki ga lahko nazivamo stopnjevanje ‚navzgor‘ ali tudi stopnjevanje ‚navzdol‘.“ „Da gre v resnici za neko stopnjevanje je razvidno iz nadaljnjega dejstva, da je tudi sem spadajoča ‚posameznost‘ ali ‚splošnost‘ že na prvi pogled lahko večja ali manjša.“ In sicer je posameznost pojavov tem večja, čim manjša je njih splošnost in obratno. Tako gre n. pr. ‚človeku v obče‘ značaj večje splošnosti kakor ‚Evropejcu‘ ali celo ‚gospodu X‘.

Razlika med splošnimi in posameznimi pojavi je v tem, da ima posamezni pojav več predmetnih določil nego splošni. O trikotniku v obče n. pr. ne moremo trditi, da ima enake stranice, pa tudi ne, da ima neenake. „V tem ko gredo posameznemu trikotniku vse njegove lastnosti v istini (actualiter), pa gredo ‚trikotniku samemu‘ iz obilice teh lastnosti v istini samo nekatere (n. pr. da ima tri stranice in da znaša vsota njegovih kotov 180°), vse druge pa samo po možnosti (potentialiter).“ „V tem ko je vsak posamezen trikotnik glede svojih lastnosti povsem določen, pa je sam trikotnik enako določen samó glede nekaterih teh lastnosti, glede drugih je pa nedoločen.“ „Kar pa velja o trikotniku, velja seveda v enaki meri tudi o vsakem drugem pojavu sveta in življenja.“ „Splošnost pojava je toliko kakor njegova nedoločnost, posameznost pa toliko kakor njegova določnost.“ „Vse to pa obdelo pove, da gre pri omenjeni splošnosti in posameznosti za prave predmetne razlike, ki jih ne smemo zamenjati z onim zgolj dušeslovnim stanjem, ki je potrebno, ako naj se od zaznavanja posameznih pojavov povzpne še do dojetanja bolj splošnih prikazni. Tu gre zlasti za posebni dej tako zvanega odmišljanja, ki je seveda vse kaj drugačnega nego pravo (konkretno) zaznavanje; ali ta razlika ima ... tudi svojo nedušeslovno torej zgolj predmetno osnovo: pravemu zaznavanju odgovarja namreč neka visoka stopnja ‚določnosti‘ tega, kar tako zaznavamo; večjemu ali manjšemu ‚odmiselnemu‘ zaznavanju pa odgovarja večja ali manjša ‚nedoločnost‘ tega, kar tako zaznavamo.“

Ako pa je vse, kar kakorkoli opazujem, še bolj ali manj določeno (bolj ali manj posamezno) in še manj ali bolj nedoločeno (manj ali bolj splošno), tedaj „se samo po sebi vsiljuje vprašanje, kako določiti zakonite točke največje ali najmanjše take določenosti (posameznosti) in nedoločenosti (splošnosti).“ V ta namen nam je treba samó pomisliti, da je vsak manj določen pojav do pristojnega bolj določenega pojava v razmerju vrste do njenega zastopnika. ‚Smreka‘ je n. pr. zastopnik vrste ‚drevo‘, ‚drevo‘ je pa zopet zastopnik vrste ‚rastlina‘, rastlina zastopnik vrste ‚organizem‘ itd. „Zato moramo na vesoljstvu prikazni razlikovati tudi dve strani, eno stran, po kateri so te prikazni še toliko kakor vrste in drugo, po kateri prikazni niso več vrste, pač pa zastopnice vrst. Samó na točkah največje ali najmanjše določenosti ali nedoločenosti imajo prikazni (pojavi) vesoljstva samo eno smer, samo zastopajočo ali samo vrstno.“ N. pr. ‚pisalni stroj sploh‘ je po eni strani ‚vrsta‘ za vse poedine pisalne stroje, kakor jih dejansko zaznavamo, isti pisalni stroj je pa po drugi strani še sam tudi zastopnik še splošnejše vrste, kakor je dana recimo z ‚aparatom‘ ali celo z ‚rečjo‘. Pisalni stroj in concreto, n. pr. stroj s katerim ravnokar pišem, je sam pač tudi še ‚zastopnik‘ pisalnega stroja v obče, ali pa zastopnik še nedoločenejših pojavov, kakor so n. pr. ‚aparat‘, ‚reč‘ ali pa celo ‚nekaj‘, sam pa „vsekakor ni in ne more biti tudi ‚vrsta‘, ki bi bila s svoje strani zastopana po kakem drugem in še bolj določenem pojavu.“ „Spodnji mejniki določilne lestvice sveta in življenja so torej ‚povsem določeni‘, to je taki pojavi, ki jim gre samo ‚zastopajoči‘ in nikak ‚vrstni značaj.“ „S tem pa je tudi že opredeljena zakonita zgornja meja določilnega sistema vesoljstva. Je to točka nečesa (aliquid).“ „Sam nekaj‘ je že po lastni naravi toliko kakor sama ‚vrsta‘ in nikak ‚zastopnik‘. Zato po pravici pravimo, da je vse vsekakor pač ‚nekaj‘ in da ničesar ni, kar bi vsaj — nekaj ne bilo.“

„Določilni sistem vesoljstva ima takó res dve zakoniti meji, spodnjo in gornjo. Prva meja je dana s točko ‚največje‘ določenosti in ‚najmanjše‘ nedoločenosti, to je obenem točka samega zastopanja, druga meja je pa dana s točko ‚največje‘ nedoločenosti in ‚najmanjše‘ določenosti, to je obenem točka same vrstnosti. Vse točke med tema mejama so pa točke vrstnosti in vzporednega zastopanja.“

Tako določeni meji „določilno opredeljenega vesoljstva“ imenuje Veber prehodni določilni meji v razliko z nepredno določilnima mejama.

Razen orisanega določilnega stopnjevanja sveta in življenja je namreč „mogoče še njega posebno stopnjevanje, ki ne meri na razliko med večjo ali manjšo določenostjo in nedoločenostjo prikazni, pač pa na razliko med njih večjo ali manjšo posebno stopnjevanje in neposebno stopnjevanje.“ „Svojevrstnost takega posebnostnega stopnjevanja vidimo še na tem, ker so tudi na enakih določilnih stopnjah prikazni mogoče še vsakovrstne ‚posebnostne‘ razlike med njimi.“ Na mizi imam n. pr. nekaj jabolk v skledi. Vsako jabolko in ravno tako tudi skleda so kot konkretne stvari na enaki določilni stopnji: na stopnji največje določenosti. In vendar je posebnostna razlika med jabolki med seboj. Vsebinska skupnost med slednjimi je mnogo večja nego pa skupnost med njimi in skledo.

Ves določilni sistem vesoljstva je sistem takih posebnih in neposebnih pojavov. Te posebnosti pa so zgolj odnosne in delne. Tudi posamezna stvar na spodnji prehodni določilni meji vesoljstva je še vedno samo odnosno in delno ‚posebna‘, saj je tudi ona še vedno zastopnica svoje vrste. Le ono, kar

je takó absolutno določeno, da je izven vsakega zastopstva kake vrste, je na točki ‚edinstvene‘ posebnosti. Je to spodnja neprehodna določilna meja vesoljstva. „In kakor je zgornja prehodna določilna meja vesoljstva dana z neposebnostjo, ki je vsaj še vrsta, torej povsem zastopana, je zgornja neprehodna določilna meja vesoljstva dana z neposebnostjo, ki ne more biti v ničemer več niti zastopno vsebovana.“ „In nam je tudi že znano pravo ime za te neprehodne določilne meje vesoljstva: prva meri na samega Boga, druga pa na točko praznega ničā.“ Bog je toliko kakor absolutna individualnost in nič je toliko kakor absolutna neindividualnost.“

* * *

Določilno stopnjevanje pa ni edino stopnjevanje, ki ga poznamo v vesoljstvu pojavov. Nič manj dalekosežnega pomena je takozvano ‚polnostno‘ stopnjevanje sveta in življenja. „Vzemimo primer dveh ‚barv‘ in same ‚razlike‘ med njima. Barvi in razlika med njima so posebne samosvoje prikazni, ki si jih moramo tudi vsako zase posebej predočevati, ako naj nanje kakorkoli mislimo. Takó rdeče barve ne smemo zamenjati z zeleno in nobene s samo razliko med njima. Trojica rdeče, zelene barve in razlike med njima je zares trojica posebnih bitnosti, izmed katerih je vsaka nekaj svojega in ne le prazen nič. In vendar ni težko opaziti, da sta v tej trojici obe barvi tako rekoč polnejši bitnosti nego sama razlika med njima. ‚Barva‘ je sestavnejša bitnost in ima ‚več‘ lastne bistvenosti nego sama ‚razlika‘, zato si barvo tudi bolj živo in bolj neposredno predočujemo nego samo razliko; barva je polnejša bistvenost, razlika pa praznejša.“ „Nadaljnji taki primeri bi bile recimo dvojice barva in kamen, kamen in rastlina, rastlina in žival, žival in človek. Te dvojice pomenjajo v marsikaterem oziru naravnost premočrtno prodiranje od — praznejših do brez dvoma polnejših bistvenosti.“ „Za dejstvo posebnega polnostnega stopnjevanja pojavov govori tudi važna dušeslovna skušnja, ki priča, da moramo govoriti celo o posebnem polnostnem ali bistvoglednem čuvstvovanju človeka.“ „Slika ali melodijo po navadi res lepotno uživamo, utegnemo pa jo tudi tako uživati, da nam stopi bolj pred oči njena razdalja od kakega praznega ‚odnosa‘ ali abstraktnega ‚sostava‘. V takem primeru nam ne gre za lepoto slike ali melodije, pač pa za njeno bistveno skladnost in ono vzporedno bistvenostno polnost, ki jo tako zelo pogrešamo recimo na samih odnosih in zgolj abstraktnih sistemih. Zato tudi odgovarja našemu bistvoglednemu ugodju ob sliki ali melodiji vzporedno bistvogledno neugodje ob samih odnosih in abstraktnih sistemih.“

„Polnostnega stopnjevanja prikazni ne smemo kratkomalo zamenjati z njih določilnim in posebnostnim stopnjevanjem, zato tudi odgovarja že pokazanemu določilno posebnostnemu sestavu vesoljstva še njega posebni — polnostni sestav in nastane zopet novo vprašanje, ali in kje so zakonite meje tega sestava.“ Kakor odgovarja neki meri določenosti pojava neobhodno še obratna mera njegove nedoločenosti, tako odgovarja neki meri polnosti pojava neobhodno še obratna mera njegove praznosti. „Čim večja polnost, tem manjša praznost in narobe.“ Vesoljstvo pojavov preveva „posebna smer, namreč smer bistvogledne polnosti in smer bistvogledne praznosti.“ Ta oboja smer je nadalje „količinsko stopnjevalna in na vsaki točki vesoljstva tako zastopana, da je povsod količina polnosti v obratnem razmerju do količine vzporedne praznosti.“ „Najodločilnejši dokaz za brezdvomno veljavnost tega razmerja“ vidi Veber „v že pokazanem dejstvu posebnega bistvo-

glednega čuvstvovanja in njegovem razmerju do polnostnega stopnjevanja pojavov. Kakor vse čuvstvovanje, tako razpade tudi to čuvstvovanje še v posebno, namreč vprav bistvogledno ugodje in bistvogledno neugodje, in tudi tu ima oboje še stopnjo in je po njej še večje ali manjše bistvogledno ugodje in neugodje.“ Polnostno stopnjevanje pojavov je „zares tako rekoč v eni potezi še dvojno, namreč ‚polnostno‘ (v ožjem pomenu besede) in ‚praznostno‘.“ Polnostna smer vesoljstva je „še smer bistvogledne ‚polnosti‘ v ožjem pomenu besede in smer vzporedne bistvogledne ‚praznosti‘, pri čemer je pa na vsaki točki vesoljstva (to je ob vsakem pojavu) količina-polnosti‘ v obratnem razmerju do vzporedne ‚praznosti‘ in narobe.“ „Bistvoglednemu ugodju ob pojavu odgovarja njegova bistvogledna ‚polnost‘, neugodju pa njegova bistvogledna ‚praznost‘, in stopnji bistvoglednega ugodja odgovarja stopnja bistvogledne ‚polnosti‘, stopnji takega neugodja pa stopnja bistvogledne ‚praznosti‘.“ Ker so ti odnosi brezčasno nujni, gre tudi takemu pojmovanju značaj naravnost matematične brezdvoumnosti. Sedaj je pa že tudi možna določitev prehodnih polnostno bistvoglednih mejnikov vesoljstva. In sicer je „prehodna polnostna meja vesoljstva dana z bitnostjo, ki ji gre toliko mera bistvogledne polnosti, da še ni brez sleherne bistvogledne praznosti; prehodna praznostna meja vesoljstva pa je dana s bitnostjo, ki ji gre toliko mera bistvogledne praznosti, da še ni brez sleherne bistvogledne polnosti.“ „Prehodni značaj teh mej je dan tudi s prehodnim zlivanjem take ‚največje‘ polnosti v praznost in take ‚največje‘ praznosti v polnost.“ In tako postane samo od sebe razvidno, „da oklepata tudi polnostni sestav vesoljstva še taki neprehodni meji, ki gresta še preko njegovih prehodnih mej in sta izven zlivanja z njimi.“ „Je to neprehodna meja polnosti in neprehodna meja praznosti: prva je dana s polnostjo, ki je brez sleherne praznosti, in druga je dana s praznostjo, ki je brez sleherne polnosti.“ „In bravcu je tudi že znano njuno posebno ime: absolutna polnost je svojstvo Boga, absolutna praznost je pa svojstvo samega nič a.“ „Neprehodna polnostna mejnika vesoljstva sta prvi in naravnost izvirno neobhodni pogoj, da smemo in moremo govoriti še o takem prehodnem polnostnem stopnjevanju vesoljstva, kakor smo ga... tudi dejanski izpričali. In še tole: Kakor je omenjena sestavna praznost, to je točka samega nič a, obenem toliko kakor točka ‚bitnosti‘, ki ji gre hkrati značaj naravnost nadčasno sestavne nemožnosti, tako je omenjena sestavna polnost, to je točka Boga, obenem toliko kakor točka Bitnosti, ki ji gre hkrati značaj naravnost nadčasne sestavne nujnosti. Tam, na točki sestavne praznosti, sam nič in sama nemožnost, tu, na točki Boga, sama bit in sama nujnost: vse ‚vesoljstvo‘ med njima pa se obema samo bolj ali manj približuje in v tem smislu samo je ali ni.“

* * *

Sicer pozna Veber še eno stopnjevanje vesoljstva, ki ga imenuje „redovno bistvogledno stopnjevanje sveta in življenja“, vendar pa mislim, da smem bravcu prizanesti s tem ‚stopnjevanjem‘, saj zadostujeta za prikazovanje načina Vebrovega bistvoglednega dokazovanja Boga že dosedaj na kratko očrtani ‚bistvogledni stopnjevanji‘ vesoljstva.

Veber si laska, da je prekosil sv. Anzelma in njegov sloviti ontologični dokaz za Dejstvo Boga. In po pravici. Dočim je bil namreč Anzelm mnenja,

da se da eksistenca Boga dokazati iz njegovega pojma, zadostuje Vebru za tak dokaz že pojem praznega ničā.

Kot predmetnemu teoretiku je Vebru skoraj vse, kar doživljamo, naperjeno na neki nedušeslovni predmet. V tem smislu predmet ni samo miza, ki jo gledam in vidim, ampak tudi miza kot vsebina moje predstave, in ravnotako miza kot pojem. V vseh teh primerih mi mizo moj doživljaj predočuje. Predočevalci našega doživljanja so pa v smislu predmetne teorije „samostojne bitnosti, ki jih prevevajo lastne zakonitosti in to ne glede na vprašanje, ali so tudi uresničene in ali sploh morejo biti uresničene.“ Tudi predstava ‚zlate gore‘ mi predočuje predmet zlato goro, predmet, ki faktično ne eksistira. In ideja okroglega kvadrata se nanaša celo na predmet, ki je že vnaprej nemogoč. Imamo pač tudi ‚neeksistente‘ in ‚nemogoče‘ predmete.

Ne rečem, da je tako pojmovanje predmeta nesmiselno. Zakaj naj ne bi smeli govoriti o ‚nemogočih predmetih‘, če se nanašajo naše ideje na take? Predmet je v smislu pojmovanja pač óno, kar nam naši doživljaji (predstave, pojmi itd.) na ta ali oni način predočujejo. Seveda moramo pri tem pojmovanju — kadarkoli se poslužujemo izraza ‚predmet‘ — tudi ostati in ne pripustiti, da postane ta izraz ekvivok.

Kakor je težko verjeti, da bi tako sistematičen mislec, kakor je Veber, mogel zapasti taki ekvivokciji, je vendar takó. Njemu je enkrat predmet predmet v ravno kar definiranem smislu, drugikrat mu je pa toliko kakor pojav (fenomen) vesoljstva. Ko govori o splošnosti in posameznosti, pravi izrecno, da gre tu za „prave predmetne razlike“, ki jih ne smemo zamenjati z zgolj dušeslovnim procesom odmišljanja (abstrakcije). Tu je Vebru torej predmet predočevanec bolj ali manj abstraktnega pojma, torej nekaj, kar faktično ne eksistira. Saj Veber vendar ne misli, da eksistira faktično ‚miza v obče‘, to je miza, ki ni ne lesena in ne nelesena, ne velika, ne majhna, ne taka in ne taka, ki sploh ni v ničemer določena razen v tem, da je miza in ne n. pr. stol, drevo ali hiša. Vkljub temu pa govori tako, kakor da bi tudi taki neeksistentni predmeti, kot predočevalci naših pojmov sestavljali vesoljstvo pojavov, saj trdi o tem vesoljstvu, da so razporejeni v njem po javi po svoji določenosti odnosno nedoločenosti, od najkonkretnejše, faktično eksistentne stvari, kakor sem n. pr. jaz, ti, ta miza itd., do najabstraktnjšega, faktično neeksistentnega ‚nekaj‘.

Neeksistentnih pojavov sploh ni. Neeksistentni so pač v smislu naše definicije lahko ‚predmeti‘ kot predočevalci naših doživljajev, — ti pa vendar ne sestavljajo vesoljstva sveta in življenja! Kaj naj pomeni govor, da sta v vesoljstvu pojavov tudi okrogli kvadrat in trikotna elipsa? Kolikor nas uči skušnja, so v vesoljstvu samo poedine konkretne stvari: rudnine in kamenine, rastline in živali, človek in zvezdnato nebo nad njim. Te poedine stvari pač lahko naš um razvršča s poljubnih vidikov v vrste, razrede, familije, itd., kar je kolikortoliko objektivno utemeljeno v tem, da obstojajo med posameznimi pojavi sorodnosti in podobnosti. S tem pa še ni rečeno, da so te vrste, razredi, familije itd. zopet v istem smislu pojavi, kakor ono, kar te vrste zastopa. Kakšen pojav naj bo vertebrat, ki ni ne riba, ne dvoživka, ne plazilec, ne ptica in ne sesavec, vendar pa potentialiter vse to obenem? Da pa sploh govorim o njem, je razlog ta, ker je — da se izrazim v smislu predmetne teorije — ‚predmet‘ pojma ‚vertebrat‘. Veber zamenjava enostavno pojem predmeta in pojem pojava in popularizira po mili volji vesoljstvo ‚pojavo‘ z nepreglednimi roji ‚predmetov‘. Pri tem pa ne pomisli, da je tudi Bog —

predno ni dokazana njegova faktična eksistenca — zgolj ‚predmet‘ pojma Boga in kot tak zaenkrat neeksistentna, zgolj pojmovna spodnja določilna meja zgolj pojmovnega vesoljstva neeksistentnih predmetov, ne pa eksistentnih pojavov.

Gotovo je Bog s stališča predmetne teorije ‚predmet‘ pojma Boga. Predmeti so pa, kakor smo čuli, ali faktično eksistentni, ali neeksistentni ali pa celo nemogoči. V katero teh kategorij spada Bog kot predmet? Dokler ni njegova eksistenca dokazana, pač v kategorijo neeksistentnih. Neeksistentni predmeti pa niso nikakršni pojavi (fenomeni) ampak zgolj idealna vsebina naših pojmov, dobljena baš „z onim zgolj dušeslovnim stanjem, ki je potrebno, ako naj se od zaznavanja posameznih pojavov povzpne še do dojemanja bolj splošnih prikazni.“

Fenomen je samo ono, kar faktično eksistira. Eksistenco nečesa pa ali neposredno zaznavamo ali pa na njo iz drugih zaznav z večjo ali manjšo verjetnostjo sklepamo. Dojemanje ni zaznavanje, četudi mu pridenemo epiteton ‚odmiselno‘. S pojmom nič ne zaznavam, zato iz pojma tudi ničesar dokazati ne morem. Da je Bog kot ‚predmet‘ spodnja neprehodna meja določenosti, posebnosti in polnosti vseh možnih in nemožnih predmetov, Vebru prav rad priznam, nikakor mu pa ne morem priznati, da iz tega sledi, da Bog faktično eksistira. Z isto logično pravico eksistira potem tudi slavni ‚prazen nič‘, dasi mu gre značaj ‚naravnost nadčasno sestavne nemožnosti.“ Naj se Veber še tako otepa očitka, da dokazuje iz golega pojma, češ da se prvenstveno bavi „z bitnostmi in prikaznimi, kakor nas vsepovsod izkustveno ali tudi neizkustveno obdajajo“ in da ga šele „bistvogledni pretres takih bitnosti in prikazni vede k priznanju najpopolnejšega bitja Boga,“ je vendar njegov dokaz praistinitosti božje iste vrednosti kakor Anzelmov. Tudi svet in življenje, na katera se Veber sklicuje in ki naj bosta realna podlaga njegovemu dokazovanju, nista nič drugega kakor izrodek njegove ‚predmetne‘ domišljije, ki meče v večjo čast božjo predmete in fenomene v isti logični koš. Seveda je Bog — če eksistira — spodnja neprehodna meja in še marsikaj drugega; za kar gre, je pa ravno ta ‚če‘. Iz dejstva, da je Bog spodnja meja pojavov, kakor so ‚drevo v obče‘, ‚pojav sploh‘, ‚nekaj‘ in ‚nič‘ še ne sledi, da faktično eksistira, pa naj mu gre pojmovno tudi značaj ‚naravnost nadčasno sestavne nujnosti.“

Refleksije

Marginalije k Lavrinovim „Aspects of Modernism“

V Londonu je izšla v založbi Stanley Nott nova zbirka esejev Janka Lavrina „Aspects of Modernism“ s podnaslovom „From Wilde to Pirrandello“. Večji del teh esejev je izhajal že po raznih angleških revijah. Eseja „Seksus in Eros“ in „Oskar Wilde“ sta izšla skrajšana v mojem prevodu v avgustovski in novembrski številki „Modre ptice“. Z esejem o Wildeu s hočem tu še posebej ukvarjati, ker tvorijo nekatera izvajanja v tem eseju, zlasti pa poglavje o individualizmu, stržen vse Lavrinove ideologije, ki jo je izrazil že v svoji dosedaj najboljši knjigi „Nietzsche and modern consciousness“ in na katero se še povrnemo ob koncu tega poročila.

Če hočemo presoditi vrednost literarnega eseja, nas ne sme zanimati zgolj pravilnost izvajanj — ki morajo biti kajpak v vsakem primeru znanstveno